
УДК 262.133. "1978/2005"

Яніна Бутенко

ВПЛИВ РІШЕНЬ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ (1962–1965) НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАПИ РИМСЬКОГО ІОАННА ПАВЛА II

Розглядаються наслідки Другого Ватиканського Собору в контексті динаміки розвитку світу у другій половині XX – на початку XXI століття

Ключові слова: Другий Ватиканський Собор, екуменізм, міжрелігійний діалог, Іоанн Павло II, Папа Римський.

У останній чверті XX століття Католицька Церква стала відігравати помітну роль у житті світу. Причиною того, що Ватикан перестав бути лише духовним центром Європи, а й почав сприйматися міжнародною спільнотою як вагомий та авторитетний моральний лідер, здатний впливати на протікання політичних та соціальних процесів, були прогресивні і своєчасні рішення Другого Ватиканського Собору та їх послідовне втілення в життя протягом багаторічного понтифікату Папи Римського Іоанна Павла II.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення позитивного досвіду Римо-католицької Церкви, яка завдяки прогресивним та беспрецедентним реформам, здійсненим в результаті проведення Другого Ватиканського Собору, зуміла зберегти та закріпити за собою роль морального лідера, здатного координувати і впливати на протікання світових процесів, зокрема – брати активну участь у миротворницькій діяльності, сприяти інтеграційним процесам та висловлювати авторитетну думку стосовно суперечливих питань політичного, соціального та духовного характерів.

Рішення Собору 1962–1965 рр лягли в основу діяльності Папи Римського Іоанна Павла II, який перебував на Святому Престолі протягом 26 років і визначив курс Католицької церкви наприкінці XX – на початку XXI століття. Гуманістичний спадок Другого Ватиканського Собору, використаний Іоанном Павлом II, дозволив Католицькій церкві стати невід'ємною частиною світу, не перетворитися в анахронізм.

Другий Ватиканський Собор та його вплив на формування цінностей Кароля Войтили посідав важливу роль у працях дослідників понтифікату Іоанна Павла II та функціонування Католицької церкви в останній чверті XX – на початку XXI ст.

Про значення Другого Ватиканського Собору для розвитку Католицької церкви у другій половині XX століття писав в своїй праці "Ватикан: історія та сучасність" колишній посол України при святому Престолі Г. Хоружий [13], який приділив значну увагу історії Собору та причинам, які зумовили його скликання.

Серед українських дослідників Другому Ватиканському собору та його впливу на сучасний статус Католицької церкви присвятив увагу В. Козлов [9], який досліджував діяльність Святого Престолу у постбіполярній системі міжнародних відносин за понтифікату Іоанна Павла II.

У контексті дослідження функціонування Ватикану в дипломатичній сфері, спадок Другого Ватиканського Собору в період понтифікату Папи Римського Іоанна Павла II, отримав позитивну оцінку з боку російської дослідниці Т. Зонової [6].

На особливу увагу заслуговує робота А. Радецької "Екуменізм та антиєкуменізм у сучасному православ'ї", яка розглядає наслідки започаткованого на Другому Ватиканському Соборі екуменічного руху в контексті сучасної динаміки розвитку світу і відмічає їх позитивний вплив на формування моральних норм, необхідних людству в урбанізованому світі, де представники різних культур та релігій змушені тісно контактувати. Дослідниця зазначає, що екуменічний рух вийшов за рамки духовного партнерства і ліг в основу соціального, економічного та політичного співробітництва між християнськими країнами [10].

Важливими для дослідження є джерела, які безпосередньо висвітлюють рішення Собору, це – Документи Другого Ватиканського Собору [4; 5], які містять конституції, декрети та декларації, прийняті в ході заходу, а також Катехизм Католицької Церкви [8], виданий Іоанном Павлом II у 1992 році, який наглядно продемонстрував, яким глибоким джерелом натхнення Собор став для пастирської діяльності його учасника Кароля Войтили.

Завданням дослідження є висвітлення основних рішень Другого Ватиканського Собору та їх реалізації в контексті понтифікату Кароля Войтили з метою прослідкувати механізми завдяки яким спадок Собору допоміг Католицькій церкві в очах світової громадськості з виключно релігійної установи, яка переживає кризу, перетворитися в морального авторитета, на якого покладається завдання допомогти вирішити актуальні проблеми людства наприкінці XX – на початку XXI століття.

Після Другої світової війни вищі ієрархи Католицької церкви зіткнулися з необхідністю модернізації своєї установи задля того, щоб вона могла стати гідною духовною опорою суспільству, яке пережило виснажливий і жорстокий воєнний конфлікт і продовжувало існувати в умовах протистояння двох наддержав – СРСР та США. Задля актуалізації ролі релігії у повоєнному суспільстві Церква мала поступитися своїми консервативними позиціями і прийняти віяння нового часу, для того, щоб зрозуміти потреби своїх віруючих і мати змогу їх задовольнити.

З ініціативою проведення Другого Ватиканського або XXI Вселенського Собору виступив Папа Римський Іоанн XXIII 25 січня 1959 р., оголосивши завданням цього заходу оновлення Церкви з метою забезпечення її повноцінного функціонування в умовах сучасного світу – аджорнаменто [5, с. 559].

У ході підготовки до Собору виявилось існуюче протистояння двох сил у католицизмі – оновленців та традиціоналістів.

Оновленці виступали з вимогою реформувати структуру Католицької церкви, відкинути непотрібні їй в XX столітті інститути і реформувати всі інші, задля забезпечення корисності функціонування всіх підрозділів Церкви. Представники даної точки зору ініціювали діалог з марксистами, з невіруючими, вважаючи, що церковне засудження комунізму і відлучення комуністів принесло церкви більше шкоди, ніж користі. Їх ідеї були прогресивними та, на думку своїх опонентів, загрожували руйнацією фундаменту, на який спиралася Західна церква.

Позиція традиціоналістів, тобто консерваторів, на чолі з главою Конгрегації інквізиції кардиналом Оттавіані, які виступали проти того, щоб іти на поступки і вимагали зберегти існуючий порядок, особливою популярністю не користувалась [3].

Урочисте відкриття Другого Ватиканського Собору відбулося 11 жовтня 1962 р. В форумі взяло участь близько 3 тисяч єпископів, гостей, дипломатів та спростерігачів (християн некатоліків, які мали право бути присутніми на публічних засіданнях Собору, вести дискусії з його учасниками, але не могли впливати на хід засідань чи на роботу комісії) [5, с. 563].

Перша сесія Собору проходила протягом 11 жовтня – 8 грудня 1962 р. На розгляд було винесено 72 документи, зміст яких не афішувався. Протягом зазначеного періоду участки Собору мали можливість спілкуватися, обмінюватися досвідом та ділилися поглядами на актуальні проблеми церкви.

Напередодні завершення сесії, Папа Іоанн XXIII призначив спеціальну комісію, завданням якої було переглянути і зменшити кількість документів, які були напрацьовані на підготовчому етапі [5, с. 559–560].

Роботу Другого Ватиканського Собору поставила під загрозу смерть його ініціатора Іоанна XXIII 3 червня 1963 р., однак новий понтифік Павло VI розділяв погляди свого попередника і взяв на себе місію проведення Собору [13, с. 120].

Результатом другої сесії Собору, яка тривала упродовж 29 вересня – 4 грудня 1963 р., стала публікація Конституції про літургію і Декрету про засоби масової інформації. Також в даний період тривало обговорення питань єкуменізму [5, с. 560].

По завершенню роботи третьої сесії (14 вересня – 21 листопада 1964 р.) було опубліковано Конституцію про Церкву, Декрети про східні церкви і про єкуменізм.

Діяльність Другого Ватиканського Собору на даному етапі набуває широкого резонансу і стає предметом дискусій далеко за межами Ватикану [5, с. 361].

На завершальному етапі Собору 15 вересня – 7 грудня 1965 р. схвалено наступні документи: Декрети про пастирське служіння Єпископів у Церкві, оновлення життя монахів, підготовку до місії священника, апостольство мирян, служіння і життя священників, Декларації про християнське виховання і відношення Церкви до нехристиянських релігій, релігійну свободу, Конституція про Божественне Откровення і Пастирська Конституція про Церкву у сучасному світі [5, с. 562].

Рішення Собору, за виключенням окремих догматичних питань, які стосувалися лише внутрішньоцерковного життя Католицької церкви, мали важливе значення для всього світу, значно виходячи за межі християнської спільноти.

У основних постановах, винесених Собором – реформація церковного апарату, введення практики читання меси національними мовами, скасування діяльності таких структур, як конгрегація інквізиції та Індексу заборонених книг, припинення політики відлучення та анафеми, визнання наукових досягнень, гнучка соціальна політика, підтримка країн "третього світу", виключення з літургії слів про вину євреїв за розп'яття Христа і про "блукаючих у темряві ісламу", відміна проклять Католицької церкви адресованих православ'ю, протестантській реформі, французькій і російській революціям, проведення діалогу з протестантами, православними, мусульманами, буддистами, іудеями – можна впізнати багато вчинків, які згодом викличуть захват у діяльності Папи Іоанна Павла II – це і його єкуменічна політика, і численні міжнародні візити, покликані привернути увагу до країн "третього світу" і його відомі "вибачення" за гріхи церкви (у книзі Луджі

Акатоллі "Коли папа просить пробачення" описані 25 випадків, коли публічна промова Папи починалася зі слів "Я прошу пробачення". Серед них такі: за помилки інквізиції, за грубу поведінку місіонерів у Америці, за жорстоке поводження колонізаторів з африканцями, за терпиме ставлення християн до фашистів, за холокост, за релігійні війни, хрестові походи і церковні розколи, дискримінація жінок, деяких рас і народів, за Варфоломіївську ніч і т.д.), і реабілітація Галілео Галілея, Джордано Бруно, Савонароли, Яна Гуса і Мартіна Лютера [3].

Прогресивність рішень Собору засвідчив той факт, що представники Католицької церкви винесли рішення за умови збереження римського обряду пристосуватись під культурні особливості регіону, в якому сповідується католицизм. Це означало висловлення поваги до культури аборигенів, що вподальшому не лише допомогло прискорити процес евангелізації Африки, а й сприяло зростанню симпатії світової громадськості до релігії, яка проявила подібну гнучкість. Важливу роль у даному процесі зіграв також дозвіл перекладу священних текстів на мову автохтонного населення, що спростило процес евангелізації. Це питання висвітлює Конституція "Про Священну Літургію" [4].

Беручи до уваги темпи розвитку світу, Собор приділив особливу увагу засобам масової комунікації, дана дискусія згодом отримала своє втілення у Декреті про засоби суспільного повідомлення [4] в якому говорилося: "Щоб ті засоби правильно вживати, треба усім, хто ними користується, знати норми морального порядку, та й у цій галузі вірно їх застосовувати" [4, 63]. В рамках Католицької церкви їх було вирішено використовувати з максимальною корисністю із метою пропаганди віри по всьому світу.

Цей пункт був успішно реалізований Іоанном Павлом II, який долучав всі доступні досягнення цивілізації у галузі ЗМІ з метою реалізації своїх гуманістичних цілей. "Варто також візначити, що Іоанн Павло II, крокуючи в ногу з часом, зумів використати в інтересах Католицької церкви глобальні засоби масової інформації", як вдало відмітила професор МДІМВ Т. Зонова [6, с. 277].

Папа Римський Іоанн Павло II також підтримував ініціативу Собору стосовно щорічного святкування Всесвітнього дня засобів масової інформації, в яких брав активну участь та неодноразово висловлювався стосовно важливої ролі ЗМІ у сучасному світі, закликаючи людей, які працюють у даній сфері слідувати за дотриманням християнських моральних цінностей.

Важливим документом Собору був Декрет "Про Східні католицькі Церкви" [4, с. 171–186], опублікований 21 листопада 1964 р. В ньому йшлося про рівність західних і східних католицьких Церков, які попри певну відмінність в служінні однаково визнають протекторат Папи Римського. За свідченням документа, ці східні церкви є своєрідними мостами єднання між католиками та православними і тому відіграють особливу роль в єкуменічному русі [13, с. 128].

За дискусіями стосовно даного питання спостерігали представники Православної церкви Московського Патріархату, які були присутніми на Соборі в якості спостерігачів.

Не останню роль у обговоренні проблем східних католицьких церков відіграв глава українських греко-католиків Йосиф Сліпий, який брав участь у роботі сесії і нагадав про те, що були спроби латинізації данчих підрозділів Римо-католицької церкви, що шкодить спільним єкуменічним зусиллям [13, с. 120–121].

Одним з найважливіших документів, прийнятих на засіданнях Другого Ватиканського Собору можна по праву вважати декрет "Про єкуменізм", в якому зазначалося: "Старання про возстановлення єдності між усіма християнами є одним з найважливіших намірів Собору Ватиканського Другого" [4, с. 187]. Поняття єкуменізм можна трактувати як рух, спрямований на відновлення єдності між християнами різних конфесій. В офіційному документі Собору його трактують наступним чином: "Під "єкуменічним рухом" треба розуміти усі дії та ініціативи, що постають та організовуються відповідно до різних потреб Церкви та обставин часів для сприяння єдності всіх християн" [4, с. 192]. В документі зазначається, що вже з перших століть християнства виникали певні непорозуміння між його прихильниками. Існуючий розподіл суперечить волі Христа, який заснував єдину Церкву. Утім, Собор нагадав, що Церкви та церковні громади, які відділились від Римського Апостольського Престолу, все ж таки поєднані з Католицькою церквою родинною близькістю і зв'язками, оскільки упродовж попередніх століть християнський народ жив у церковному порозумінні.

Мова йшла і про те, щоб усунути деякі питання і оцінки, які ускладнюють взаємини з "відокремленими" (християнами-некатоликами) братами. У діалозі представників Церков і громад потрібно глибше пояснювати своє віровчення і чітко викладати його характерні риси. Таким чином формується більш точне знання і справедлива оцінка віросповідання [13, с. 129].

У ході собору, Константинопольський патріарх Афінагор та Папа Римський Павло VI зняли один з одного анафему, якими обмінялися їхні попередники в період Великої Схизми 1054 року [10].

Іоанн Павло II вважав налагодження єкуменічного діалогу одним з найважливіших завдань власного понтифікату. Цьому питанню присвячена енцикліка Папи "Та будуть всі єдиною" від 25 травня 1995 р. [14] у якій викладено основні погляди Кароля Войтили на важливість єкуменічних намагань.

Іоанн Павло II неодноразово намагався долучити до діалогу Патріарха Московського, однак ці спроби не мали позитивного наслідку, а також Вселенського Патріарха Константинопольського. Варфоломій I радо відгукнувся на ініціативу Папи і вподальшому намагався сприяти поглибленню єкуменічних відносин.

11 грудня 1983 р. Кароль Войтила став першим Папою Римським, який відвідав лютеранську церкву, 7–9 травня 1999 р. відбувся візит у православну Румунію [14], у 2001 році Іоанн Павло II зустрівся з Архієпископом афінським Христодулом, серед іншого були зроблені суттєві кроки на зближення з англіканцями.

Особливо актуальною на сьогодні виглядає декларація Другого Ватиканського Собору "Про ставлення Церкви до нехристиянських релігій" [4], опублікована 28 жовтня 1965 р. Так, документ зазначає: "В наші часи, в які людський рід щораз тісніше об'єднується та й збільшується співзалежність між різними народами, Церква все більше уваги приділяє своїм відносинам до не християнських релігій. Виходячи з свого обов'язку плекати єдність і любов між людьми, ба навіть між народами, розглядає тут передовсім те, що людям є спільне та веде до взаємного спілкування" [4, с. 305]. Таким чином, в умовах глобалізації та інтеграції, які останнім чином є незворотніми та прогресуючими процесами у світі, доречною є наступна позиція Церкви, висвітлена у даній декларації: "Тому Церква відкидає всяку дискримінацію людей, або переслідування, заподіювані з-за походження чи кольору [шкіри – прим.авт.], стану [соціального – прим.авт.] чи релігії, як чужі христовому духові" [4, с. 310].

Міжрелігійний діалог отримав яскраве вираження завдяки особливим старанням Іоанна Павла II налагодити зв'язки між різними релігіями.

Серед світових релігій особлива увага в процесі проведення міжрелігійного діалогу приділялася іудаїзму, як найбільш близькій християнству вірі. 13 квітня 1986 р. глава Католицької церкви вперше в світовій історії переступив поріг синагоги, з його уст часто лунала фраза по відношенню до іудеїв: "Ви – наші улюблені брати і, можна сказати, наші старші брати" [14]. Ці заходи значно сприяли покращенню стосунків між представниками обох релігій. Апогеєм даних відносин став візит понтифіка до Єрусалиму, який мав місце 20–26 березня 2000 р. і отримав широкого резонансу.

Враховуючи актуальність у сучасному суспільстві так званого "ісламського фактору", не дивно, що іслам став об'єктом посиленого інтересу Іоанна Павла II.

В контексті діалогу з мусульманами Іоанн Павло II 19 серпня 1985 р. відвідав Касабланку (Марокко), де виступив перед п'ятдесятьма тисячами молодих мусульман [14]. 6 травня 2001 р. вперше в історії римський понтифік переступив поріг мечеті [2, с. 22].

Не заперечуючи важливість кожної з світових релігій і намагаючись задіяти кожну з них до справи побудови миру і справедливості, Іоанн Павло II в контексті проведення Світового дня молитви про мир зумів зібрати світових релігійних лідерів в місті Асизі і провести разом з ними спільну месу. Особливою яскравістю ці зустрічі вирізнялися 27 жовтня 1986 р., коли до молитви долучилися 47 делегацій від різних християнських конфесій, а також представники 13 не християнських релігій, і у січні 2002, приводом до якої стали події 11 вересня 2001 р. Під час останньої зустрічі на заклик Іоанна Павла II відгукнулися представники 12 православних церков, шістьох давніх церков Сходу та 14 представників інших християнських церков. Також Асиз відвідали представники ісламу, буддизму, тенрікію, синтоїзму, конфуціанства, джайнізму, сикхізму, індуїзму та традиційних африканських релігій. Девізом цього зібрання стала теза: "Не можна вбивати в ім'я Бога" [1, с. 78], а результатом – підписання "Асизького декалогу про мир", в якому говорилося наступне: "насильство і тероризм є несумісними з правдивим релігійним духом", засуджувалося "звернення до насильства і війни в ім'я Бога чи релігії", лунала вимога "сприяти культурі діалогу", закликати "лідерів націй докладати всі зусилля для побудови і консолідації як на національному, так і на міждержавному рівні, світу солідарності і миру, що базується на справедливості". Після цієї зустрічі Іоанн Павло II надіслав лист з "Асизьким декалогом про мир" всім керівникам держав та урядів з метою, щоб його положення надихнули їх на сприяння миру на Землі [9, с. 86].

Як зазначено у коментаріях до російськомовного видання Документів Другого Ватиканського собору: "Вся пастирська діяльність Іоанна Павла II надихалась і направлялась Соборними документами" [5, 566]. Праці понтифіка дозволяють прослідкувати його вірність ідеям Собору, оскільки зачіпають проблеми актуальні сучасному йому світу і відповідають духу аджорнаменто.

Участь Кароля Войтили в ході Другого Ватиканського Собору зіграла не останню роль в тому, що вибір конклаву в жовтні 1978 року впав саме на польського кардинала. "Другий ватиканський Собор став для мене сильним поштовхом до більш інтенсивної душпастирської діяльності... Я брав у ньому участь від початку" [7, с. 120] – напише згодом Папа Римський. "Досвід Собору, зустрічі у вірі з єпископами Вселенської Церкви, а заодно й нова відповідальність за доручену мені Церкву у Кракові дозволили мені глибше зрозуміти місце єпископа в Церкві" [7, с. 122].

Іоанн Павло II високо оцінював значення Собору і коментував його роль у своїй діяльності в період перебування на престолі Святого Петра наступним чином: "Після свого завершення Собор не переставав бути джерелом натхнення для Церкви. У 1985 році я міг твердити, що "для мене, що мав особливу честь брати активну участь у роботі Собору, Другий Ватиканський Собор завжди [...] – і особливо в роки мого понтифікату – був орієнтиром для всієї моєї пастирської діяльності, для свідомого прагнення перекласти його вказівки мовою конкретного і правильного застосування на рівні кожної помісної Церкви і цілої Церкви. Необхідно повсякчас повертатися до цього джерела" [8, с. 8].

Досвід участі у Другому Ватиканському Собору суттєво вплинув на життєві погляди Кароля Войтили. Він став у нагоді йому в період до 1978 року, коли єпископ, а потім кардинал Войтила займався душпастирською роботою на батьківщині, а згодом, одягнувши папську тіару, Іоанн Павло II приклав максимум зусиль для реалізації рішень Собору у житті в планетарному масштабі.

В умовах глобалізації та поглиблення процесів інтеграції рішення Другого Ватиканського собору видаються особливо актуальними. Висловлені ідеї стосовно екуменізму та міжрелігійного діалогу мають особливе значення для світу, якому загрожує, за висловлюванням відомого політолога С. Хантінгтона, "конфлікт цивілізацій" [12]. Другий Ватиканський Собор став подією історичного значення. Рішення, схвалені в його ході були дуже прогресивними на той час. Вищі ієрархи Католицької церкви сміливо відгукнулися на виклики часу і продемонстрували готовність йти до консенсусу з світом, який міняється, що дозволило Католицькій церкві стати авторитетним арбітром на міжнародній арені і залишитися невід'ємною складовою суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Букалов А. Третья международная екуменическая встреча в Ассизи / А. Букалов // Компас. – 11 марта 2004. – № 11. – С. 65–68.
2. Важнейшие события периода понтификата Иоанна Павла II // Корреспондент. – 9 апреля 2005. – № 13 (152). – С. 20–23.
3. Григулевич И.Р. Инквизиция / И.Р. Григулевич. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1985. – 448 с.
4. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів.: – Монастир Монахів Студійського Уставу. Видавничий відділ "Свічадо", 1996. – 756 с.
5. Документы II Ватиканского Собора. – М.: Паoline, 2004. – 711 с.
6. Зонова Т. В. Современная модель дипломатии: история становления и перспективы развития / Т. В. Зонова. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – 336 с.
7. Іван Павло II Вставайте, ходімо! – Львів., Місіонер, 2005. – 168 с.
8. Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-католицької церкви, 2002. – 772 с.
9. Козлов В.А. Дипломатія Святого Престолі в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів понтифікату Іоанна Павла II / В. А. Козлов. – Вінниця: Книга-Вега, 2008. – 196 с.
10. Радецькая А.В. Экуменизм и антиэкуменизм в современном православии. – Автореферат кандидата философских наук/А.В. Радецькая. – СПб, 2011. – 27 с.
11. Стародубцев О. Результат понтификата Иоанна Павла II/О. Стародубцев. – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/644.htm>.
12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С.33–48.
13. Хоружий Г. Ватикан: історія та сучасність / Г.Хоружий. – Л.: Місіонер, 2007. – 280 с.
14. 25 событий понтификата Иоанна Павла II. – Режим доступу: http://agnuz.info/holy_material.html?id=248.

Янина Бутенко

ВЛИЯНИЕ РЕШЕНИЙ ВТОРОГО ВАТИКАНСКОГО СОБОРА (1962–1965) НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПАПЫ РИМСКОГО ИОАННА ПАВЛА II

Рассматриваются последствия Второго Ватиканского Собора в контексте динамики развития мира во второй половине XX – в начале XXI века.

Ключевые слова: Второй Ватиканский Собор, экуменизм, межрелигиозный диалог, Иоанн Павел II, Папа Римский.

Yanina Butenko

INFLUENCE OF THE DECISIONS OF THE SECOND VATICAN COUNCIL (1962–1965) ON THE ACTIVITY OF THE POPE JOHN PAUL II

The article deals with consequences of the Second Vatican Council and it's consider for life of the world in the second part of the XX – in the beginning of XXI century

Key words: Second Vatican Council, ecumenism, interreligion dialog, John Paul II, Pope.